

ความรู้และความไม่รู้กฎหมายของประชาชน

พัทธา สายหู*

IGNORANTIA JURIS NON EXCUSAT

Ignorance of the law excuses no man.

ความรู้กฎหมายไม่เป็นข้อแก้ตัว

สิ่งที่ประชาชนไม่รู้และไม่เข้าใจเกี่ยวกับกฎหมาย

ปัญหาของสามัญชน คนเดินถนนทั่วไปในสังคมปัจจุบัน ปრაกฏในสำนวนหรือ ภาษิตกฎหมายที่อ้างมาข้างต้น ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นคาถาศักดิ์สิทธิ์ของผู้ศึกษาและผู้ใช้กฎหมาย แทบทุกคน แต่ความจริงที่มีอยู่ในประสบการณ์ชีวิตของสามัญชนทั่วไปก็คือ ไม่ค่อยรู้จักจริงๆ ว่ามี กฎหมายก็เรื่องที่ต้องรู้และในกฎหมายแต่ละเรื่องนั้นต้องรู้อะไรบ้าง ถ้าไม่ต้องเผชิญกับผู้ใช้ กฎหมายก็ดำเนินชีวิตได้ตามปกติวิสัย แต่ถ้ามีเหตุการณ์ที่ต้องเกี่ยวข้องกับกฎหมายขึ้นมาจะแก้ตัว ว่าไม่รู้ไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่แน่ใจและไม่ปฏิเสธว่าอันที่จริงแล้วก็ไม่รู้เป็นส่วนใหญ่

* ศาสตราจารย์, หัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กฎหมายจึงเป็นสิ่งลึกลับและน่ากลัวเสมอ สำหรับบรรณาคาสามัญชน เพราะกฎหมายเป็น สิ่งมีอำนาจบังคับการกระทำของชีวิต โดยที่ เจ้าของชีวิตมักจะไม่มีความรู้ความเข้าใจในสิ่ง นั้น ถ้ากฎหมายเป็นส่วนหนึ่งที่แท้จริงของ ชีวิตมนุษย์เหมือนอาหารการกิน เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ฯลฯ หรือการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทำให้คนทั้งหลายทั่วไปจึงไม่มีความรู้จักเข้าใจ กับสิ่งนั้นเลย ส่วนหนึ่งที่ว่า “ความไม่รู้กฎหมาย ไม่เป็นข้อแก้ตัว” หมายความว่า ผู้ไม่รู้เป็นผู้มีอะไรผิดปกติธรรมชาติของมนุษย์ หรือผู้ ไม่รู้ต้องเป็นผู้ผิดเสมอเพราะความไม่รู้นั้น ถ้า เป็นประการหลัง โลกนี้คงมีคนกว่าก่อนที่เป็น ผู้ผิดตลอดเวลาในทุกสังคม

ข้อเขียนต่อไปนี้ ไม่ใช่บทความวิชาการ ทางนิติศาสตร์ เพราะผู้เขียนไม่ใช่กัณนิติศาสตร์ เป็นเพียงคำปรารภจากการสังเกตประสบการณ์ ของคนทั่วไปในสังคม และปัญหาข้อใจของ คนเหล่านั้นในเรื่องที่เกี่ยวกับกฎหมาย อาจ พอลเรียกว่าเป็นเรื่องกฎหมายในทรรศนะของ สามัญชน ซึ่งผู้รู้ในวิชากฎหมายอาจสนใจและ ช่วยแก้ไขความข้องใจให้ได้

ข้อข้อใจที่ 1 ทำไมจึงว่าทุกคนต้องรู้ กฎหมายในเมื่อความจริงนั้นก็รู้แก่ใจกันทุกคน ว่า คนที่รู้กฎหมายมีอยู่ไม่กี่คนในแต่ละสังคม เช่น ทนาย อัยการ ผู้พิพากษาและตำรวจ

กับคนที่ศึกษาวิชานิติศาสตร์เท่านั้น คนเหล่านี้ ที่จริงก็รู้กฎหมายไม่เท่ากัน นักศึกษาวิชานี้ ก่อนเข้าศึกษาก็ไม่รู้กฎหมาย ศึกษาแล้วสอบ ก็ยังได้คะแนนไม่เท่ากัน แสดงว่ารู้มากน้อย ต่างกัน แล้วอย่างนี้จะให้คนสามัญที่ไม่เคย เรียนไม่ได้ทำงานอาชีพที่ใช้กฎหมายจะรู้กฎหมายได้จริง ๆ อย่างไร และถ้ารู้ได้จริงกันหมด ทนายจะไปเอาลูกความจากไหน ชวน ให้สงสัยว่า ผู้ที่พูดส่วนนั้นคือผู้ที่มีความรู้ เรื่องกฎหมายหรือทำงานเกี่ยวกับกฎหมาย เอา ไว้พูดชู้หาประโยชน์จากชาวบ้านสามัญชน กระมัง

ข้อข้อใจที่ 2 ถ้ากฎหมายเป็นสิ่งสำคัญ ที่ทุกคนต้องรู้ ด้วยเหตุผลเช่นว่าเพราะกฎหมาย เป็นระเบียบข้อบังคับที่สังคมต้องมี และผู้ที่เป็นสมาชิกของสังคมทุกคนต้องยึดถือปฏิบัติซึ่ง ก็พึงถูกต้องเป็นเหตุผลควรรับได้ แล้วทำไม คนส่วนใหญ่จึงไม่รู้ระเบียบข้อบังคับเหล่านี้ที่ รวมเรียกว่า “กฎหมาย” เป็นเพราะมีข้ออื่นไว้ ไม่บอกกล่าวให้ทั่วถึง หรือบอกแล้วก็ยังฟังไม่รู้เรื่องเพราะภาษาไม่เป็นธรรมดา หรือถึงฟัง รู้เรื่องก็เหลือจะจดจำ เพราะมีมากมายจนจำ ไม่ไหว ทำไมไม่มีกฎหมายสั้น ๆ เพียงไม่กี่ บทไม่กี่ข้อให้พอพยายามจำได้ง่าย ๆ ทำไมต้องมีกฎหมายกันมากมายนัก

ข้อข้อใจที่ 3 ถ้ากฎหมายคือสิ่งที่สร้าง

ระเบียบความเรียบร้อยให้แก่สังคมใครเป็นผู้กำหนดว่าระเบียบควรจะเป็นอย่างไรที่กฎหมายนั้นว่า เอาอำนาจความชอบธรรมมาจากไหน บังคับให้คนอื่นต้องทำตามที่คุณสั่ง แล้วทำไมคนทั่วไปจึงต้องยอมรับอำนาจและระเบียบนั้น ถ้าทุกคนที่เกิดมาเป็นมนุษย์ย่อมมีสิทธิและเสรีภาพตามธรรมชาติ ทำไมบางคนจึงมีสิทธิที่จะออกกฎหมาย ในขณะที่อีกหลายคนไม่มีสิทธิ

ข้อข้องใจที่ 4 ถ้าชายและหญิงพอใจจะอยู่กินกันเป็นคู่ผัวตัวเมีย และทำทุกอย่างถูกต้องตามธรรมเนียมประเพณีของชุมชนแล้ว แต่ไม่ได้ไปจดทะเบียนสมรสตามกฎหมายทำไมถึงว่าการเป็นผัวเมียของเขาไม่มีผล เช่นเดียวกับที่คนชาวบ้านลงมือหักรั้งทางพงจนเป็นไรนาทำมาหากินเลี้ยงชีวิตได้ซึ่งใคร ๆ ก็รู้เห็นเป็นพยาน แต่ไม่ได้ไปอำเภอบังคับจดทะเบียนตามกฎหมาย เลยไม่มีสิทธิในที่ดินนั้น ในขณะที่อีกคนหนึ่งเป็นใครที่ไหนก็ไม่รู้ เอาไม้มาปักเขตแล้วไปแจ้งจับจองที่อำเภอ ก็ได้สิทธิเป็นเจ้าของผู้ครอบครอง ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยมาลงแรงไถ่สร้างเป็นไรนาอาศัยทำกินเลย สิทธิเป็นเจ้าของเกิดจากตัวหนังสือหรือเกิดจากน้ำพักน้ำแรงสร้างทำสิ่งนั้นกันแน่

ข้อข้องใจที่ 5 ถ้าสิทธิในทรัพย์สินและสมบัติเกิดจากน้ำพักน้ำแรงแสวงหาด้วยความ

เหนื่อยยาก ทำไมจึงต้องยกทรัพย์สินส่วนหนึ่งนั้นชำระเป็นภาษี หรือถ้าสะสมทรัพย์สินสมบัติไว้เป็นมรดกให้ทายาท กฎหมายทำไมยังอาจเก็บภาษีมรดก แบ่งเอาไปจนเหลือให้ทายาทได้เพียงส่วนเดียว ทำนองเดียวกันกับที่คนทำงานแล้วถูกหักค่าตอบแทนส่วนหนึ่งไว้เป็นเงินสะสมหรือเงินบำเหน็จ พอหยุดทำงานหวังจะได้รับเงินก้อนนั้นไว้อาศัยเลี้ยงชีวิต กลับถูกเก็บภาษีเงินได้จากเงินทุนก้อนนั้นอีกจนจะเหลือให้ไม่พอกิน

ข้อข้องใจที่ 6 ในบางสังคมคนไม่ทำงานได้รับเงินสวัสดิการสงเคราะห์กินทุกเดือนโดยไม่ต้องทำอะไร ในขณะที่คนทำงานเหนื่อยยากต้องเสียภาษีให้เป็นเงินสำหรับเลี้ยงคนไม่ทำงาน (ในสังคมไทยยังไม่ถึงขนาดนั้นแต่มีคนทำงานเอกชนบ่นว่า ต้องเสียภาษีเงินได้จำนวนไม่น้อย ทั้ง ๆ ที่ต้องเสี่ยงออกจากงานได้ตลอดเวลา เพื่อเป็นเงินเดือนให้ข้าราชการซึ่งไม่ค่อยเห็นจะทำงานอะไร มีแต่ใช้อำนาจอ้างกฎหมายระเบียบข้อบังคับขู่ประชาชนที่มาติดต่อราชการ แล้วหาประโยชน์เบียดบังรายทางจากงานในหน้าที่) กฎหมายอย่างนี้ดูไม่ยุติธรรม กฎหมายกับความยุติธรรมสัมพันธ์กันหรือไม่อย่างไร

ข้อข้องใจที่ 7 หญิงชราคนหนึ่งมีที่ดินเป็นสมบัติพอเป็นมรดกให้ลูก ๆ ได้ เนื่องจาก

ทำพินัยกรรมไม่เป็นเพราะไม่รู้หนังสือ จึงคิดจะแบ่งที่ดินให้ลูก 3-4 คนเสียก่อนตัวเองตาย พอนัดหมายมาพบกันก็พบว่า ลูกคนที่เก็บรักษาโฉนดไว้ให้แม่แจ้งแก่พี่น้องว่า แม่ได้ยกที่ดินให้ตนหมดแล้ว แต่แม่ยืนยันว่าไม่เคยทำเช่นนั้น ปรากฏเมื่อเป็นคดีฟ้องร้องในศาล อ้างว่าแม่เคยทำหนังสือมอบอำนาจให้ลูกผู้นั้นไปโอนกรรมสิทธิ์ที่ดิน ด้วยวิธีประทับลายนิ้วมือในกระดาษ ซึ่งแม่จำได้ว่าเป็นเรื่องอื่น เพื่อติดต่อธุระที่อำเภอครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ศาลพิพากษาตามหลักฐานถึงแม่หญิงชราจะยืนยันความจริงเป็นอย่างอื่น

ชาวบ้านที่รู้เหตุการณ์ถามกันว่าความยุติธรรมจริงๆ ตัดสินกันจากไหน บนกระดาษที่มีรอยนิ้วมือ หรือในคำสาบานยืนยันของเจ้าของทรัพย์ (ผู้ไม่รู้หนังสือ)

ข้อข้องใจที่ 8 ปัญหาทำนองเดียวกันในเรื่องฉ้อราษฎร์บังหลวงของข้าราชการที่ชาวบ้านเชื่อและรู้ว่ามิใช่ผู้กระทำผิดจริงจากคำบอกเล่า แต่ไม่มีหลักฐานผูกมัดที่เป็นทางการให้ศาลรับพิจารณาได้ ทำให้ผู้กระทำผิดไม่ผิดกระทำชั่วไม่ชั่ว ชาวบ้านสรุปว่า กฎหมายเป็นคนละเรื่องกับศีลธรรมอย่างแน่นอน กฎหมายเป็นเรื่องผิดถูกตามเกณฑ์ของมนุษย์ (ที่รู้จักกฎหมาย) แต่ศีลธรรมเป็นเรื่องถูกผิดตามเกณฑ์ของอำนาจเหนือมนุษย์ ของพระเป็น

เจ้า ของศาสนา ฯลฯ (สำหรับผู้ที่เชื่อและมีศรัทธาเท่านั้น) ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง อำนาจความชอบธรรมของกฎหมายก็อยู่ในมือมนุษย์นั่นเอง จะอ้างสวรรค์หรือธรรมอะไรกันทำไม

ข้อข้องใจที่ 9 ถ้าความยุติธรรมของกฎหมายเป็นไปตามอำนาจความชอบธรรมที่มนุษย์กำหนด มนุษย์ที่มีอำนาจควบคุมบังคับผู้อื่นได้ ก็คือผู้กำหนดความยุติธรรม ชาวบ้านจึงไม่เข้าใจว่า เมื่อมีคนมาขโมยไก่ของเขาไป 3 ตัว แจ้งความแล้วตำรวจจับขโมยได้ แทนที่จะให้ขโมยชดใช้ไก่แก่เจ้าทุกข์ ทางการกลับจำขังขโมยเสีย เมื่อขโมยไม่มีไก่มาชดใช้ เรียกสิ่งนี้ว่าถูกต้องตามกระบวนการยุติธรรมของรัฐ ซึ่งชาวบ้านเจ้าทุกข์ยังรู้สึกว่ามันยังไม่ได้รับความยุติธรรมนั้น ตราบใดที่ยังไม่ได้ไถ่คืน เพราะความสูญเสียยังไม่ได้รับการชดเชย (ปัญหาที่คนชวาเล่าให้ฟังเพื่อเปรียบเทียบความเข้าใจที่ต่างกันในเรื่องความยุติธรรมของชาวบ้าน กับของเจ้าหน้าที่ตระลาการผู้ยึดถือกฎหมายของฮอลันดาที่มาปกครองสมัยอาณานิคม แต่ตัวอย่างเช่นนี้ก็ใช้กับชาวบ้านชนบทไทยกับเจ้าหน้าที่ผู้รักษากฎหมายไทยได้ ยกเว้นแต่ในกรณีที่บ้านเมืองอนุโลมให้ใช้ธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาตัดสินแทนกฎหมาย ในประมวลที่ใช้ระดับประเทศ) ถ้าความยุติธรรมตามคำจำกัดความ

ของรัฐไม่เหมือนกับตามคำจำกัดความของ
ธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น ก็ย่อมไม่เหมือน
กับตามคำจำกัดความของศีลธรรมและศาสนา
ได้ค้ำยันกัน แล้วอย่างนั้นความยุติธรรมที่
แท้จริงในโลกมนุษย์นี้จะมีหรือไม่ และอยู่
ที่ไหน

ข้อข้องใจที่ 10 ชาวบ้านที่เรียนวิชา
หน้าที่พลเมืองได้รับคำบอกเล่าจากครูว่ามี
อำนาจอยู่ 3 อำนาจในการปกครองบ้านเมือง
คือ อำนาจออกกฎหมาย (นิติบัญญัติ) อำนาจ
ใช้กฎหมาย (บริหาร) และอำนาจตีความ
กฎหมาย (ตุลาการ) แต่ในชีวิตจริงของคน
ทั่วไปไม่ค่อยได้พบปะกับผู้มีอำนาจนิติบัญญัติ
กับผู้มีอำนาจตุลาการนัก พบแต่อำนาจ
บริหาร ซึ่งก็ไม่ใช่เจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจสูงสุดใน
ฝ่ายนี้เสมอไป เช่น นายกรัฐมนตรี เจ้า
กระทรวง อธิบดี ฯลฯ แต่เป็นพนักงาน
เจ้าหน้าที่ผู้น้อยระดับล่างๆ ลงมา เนื่องจาก
ชาวบ้านก็ไม่ใช่ผู้ใหญ่แต่อยู่ในฐานะผู้น้อยเช่น
กัน จึงประสบกับกฎหมายตามที่เจ้าหน้าที่
บริหารระดับผู้น้อยเหล่านี้แจ้งบอกและยืนยัน
ไม่ว่าจะเป็นที่ ที่ว่าการอำเภอ หรือสถานี
ตำรวจแล้วสุดท้ายก็ต้องสรุปเอาพอให้เสร็จธุระ
เพื่อกลับไปทำมาหากินว่า ถึงต้นตอผู้บัญญัติ
กฎหมายผู้ใช้กฎหมายมาบริหารปกครอง และ
ผู้ตีความกฎหมายทั้งหมดนี้ จะมีความฉลาด

ปราดเปรื่องมีความชอบธรรม และเที่ยงธรรม
อย่างไรหรือไม่ก็ตาม สุดท้ายแล้ว กฎหมาย
ในชีวิตประจำวันของชาวบ้านก็คือสิ่งที่พนักงาน
เจ้าหน้าที่เบื้องล่างของรัฐยืนยันแถลงนั่นเอง
หากไม่ยอมต่อความยาวสาวความยืดก็ยอมรับ
เงื่อนไขข้อเรียกร้องหรือคำแนะนำของผู้มี
อำนาจหน้าที่เหล่านั้นเสียก็แล้วกัน ซึ่งอาจ
ต้องมีค่า ใช้จ่าย ข้อความสะดวกเพื่อประหยัด
เวลากลับไปทำมาหากินบ้างก็อย่าคิดอะไรเลย
ความสูงส่งและศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายก็มาตาย
อยู่ตรงนั่นเอง

ซึ่งข้อข้องใจสุดท้ายนี้ และข้ออื่น ๆ
ทั้งหลายก่อนหน้าที่ว่าไปแล้วผู้รู้จำได้ว่า ถ้า
ทุกคนรู้กฎหมายได้เหมือนๆ กันเสีย ปัญหา
เหล่านี้ก็จะหมดไปเอง แต่มีชาวบ้านบางคน
บอกว่าเคยได้แสดงความรู้ทางกฎหมายกับเจ้า
หน้าที่ตัวแทนอำนาจบริหารที่ว่าบ้าง ก็เลยไม่
เสร็จธุระที่ต้องมาทำ ต้องเสียเวลาเพราะ
ระเบียบข้อบังคับอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งเจ้าหน้าที่
ที่อ้างว่าอยู่ในกรอบและเกณฑ์ของกฎหมายทั้ง
สิ้น สู้ทำเป็นผู้ไม่รู้และยอมจ่ายค่าป่วยการ
หรือสินน้ำใจเสียดีกว่า แล้วทุกอย่างก็ถูกต้อง
ตามกฎหมายไปเองได้หมด

สิ่งที่ประชาชนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับ กฎหมาย

เนื่องจากประชาชนทั่วไปไม่มีโอกาสศึกษา

หาความรู้เรื่องกฎหมายได้อย่างถูกต้องชัดเจน และลึกซึ้งถึงระดับวิชาการวิชาชีพ เช่น นักศึกษาวิชาเฉพาะในมหาวิทยาลัย หรือสำนักฝึกอบรมกฎหมาย จึงจำเป็นต้องตีความเอาจากการกระทำของผู้ที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับกฎหมายเป็นสำคัญ ทำนองเดียวกันกับที่ชาวบ้านเข้าใจศาสนาจากคำพูดและการกระทำของพระสงฆ์ที่ตน ได้เคยประสบ ในกิจกรรมปกติของชีวิตมากกว่าที่จะ ได้รู้จากตัวบทของพระอภิธรรม หรืออรรถกถาของปราชญ์ทางศาสนา เพราะฉะนั้นประชาชนส่วนใหญ่ที่ไม่ได้เรียนวิชานิติศาสตร์ จะรู้และเข้าใจกฎหมายเป็นครั้งคราวตามประสบการณ์ชีวิตของตนเช่นเมื่อถูกตำรวจจับ ถูกเจ้าพนักงานเทศบาลหรืออำเภอชี้แจงแนะนำเก็บค่าธรรมเนียมเรียกค่าปรับ ฯลฯ หรือเมื่อมีคดีความต้องขึ้นโรงขึ้นศาล แล้วคอยฟังคำบอกเล่าของทนายหรือคำกล่าวของผู้พิพากษา ถ้าเป็นยุคที่มีรัฐสภาและการเลือกตั้ง ชาวบ้านที่ชอบเรื่องการเมืองก็คงติดตามข่าวของผู้แทนราษฎรที่ตนชอบและสนใจ แต่คงไม่ใช่เพื่อหาความเข้าใจเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของฝ่ายนิติบัญญัติ ผู้มีหน้าที่ตรากฎหมาย คงเพราะสนใจในทำนองการกล่าวหาและขัดแย้งทางการเมืองกันมากกว่าเรื่องการออกกฎหมาย (ยกเว้นผู้ที่คอยติดตามว่าจะมีกฎหมายอะไรให้หรือทำลาย

ประโยชน์ส่วนของคนบางเท่านั้น แต่ไม่ติดใจเรื่องหลักการและกระบวนการของนิติบัญญัติ) แต่โดยสรุปแล้ว ประชาชนทั่วไปอาศัยเก็บตกความรู้ความเข้าใจซึ่งอาจไม่ถูกต้องเสมอไป จากคำพูดและการกระทำของบุคคลเจ้าหน้าที่ทางกฎหมายที่ตนบังเอิญหรือจำเป็นต้องพบปะเกี่ยวข้องด้วยเป็นครั้งคราวเท่านั้น

จริงอยู่ สมัยนี้ประชาชนบางคนก็สนใจ อาจพอลึกซึ้งความรู้เพิ่มเติมได้จากสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ หรือโทรทัศน์ที่มีบทความหรือรายการที่เสนอความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกฎหมายสำหรับประชาชนบ้าง หรือหนังสือสารคดีที่ให้ความรู้ทำนองเดียวกัน แต่กระนั้นโดยทั่วไปก็จะเป็นเรื่องข้อเท็จจริงหรือรายละเอียดของกฎหมายที่ประชาชนควรทราบและปฏิบัติ เช่น การแจ้งเกิด แจ้งตาย การจดทะเบียนสมรส ทำพินัยกรรม ความผิดเรื่องการใช้เช็ค กำหนดการเสียภาษี ฯลฯ มากกว่าจะเป็นเรื่องอภิปรายปัญหาข้อใจ ในหลักการและความชอบธรรมของกฎหมายดังที่ได้ลองเสนอไว้ข้างต้นของข้อเขียนนี้ แต่ก็ต้องนับว่าบริการข้อมูลเกี่ยวกับกฎหมายที่ควรรู้เพราะต้องปฏิบัติดังที่มีแพร่หลายขึ้นในสื่อมวลชนหรือตลาดหนังสือสมัยนี้ก็เป็นการพัฒนาความรู้เรื่องกฎหมายให้ประโยชน์แก่สาธารณชนดีกว่าในสมัยก่อน

ความพยายามอีกรูปหนึ่งที่จะให้ประชาชนทั่วไปมีความรู้เรื่องกฎหมาย คือ การให้เรียนในระบบการศึกษาในโรงเรียนและสถาบัน เช่น วิชาหน้าที่พลเมือง หรือสังคมศึกษาในระดับประถมและมัธยม กับวิชาความรู้พื้นฐาน หรือการศึกษาทั่วไปในระดับอุดมศึกษา (ซึ่งอาจมีแยกให้เป็นรายวิชาว่าด้วย ความรู้เรื่องกฎหมาย แต่บางแห่งก็อาจไม่มีแยกให้เป็นพิเศษเฉพาะก็ได้) แต่วิธีให้ความรู้เป็นรายวิชาในหลักสูตรที่มีการเรียนและการสอนเช่นนั้น มักจะเป็นการให้รู้ข้อเท็จจริงมากกว่าจะให้ความเข้าใจในแนวคิดและหลักการ ถ้าผู้เรียนมิได้สนใจเลือกเรียนเป็นวิชาเอก โดยมุ่งหวังจะยึดถือเป็นวิชาชีพต่อไปอย่างจริงจังก็จะเรียนพอให้สอบเสร็จแล้วก็แล้วกัน ไม่คิดใจที่จะเอาความรู้ความเข้าใจกันจริง ๆ และถ้าวิชาเช่นนั้นมีคะแนนให้ไม่มากหรือไม่ถือเป็นคะแนนหลักผู้เรียนบางคนก็อาจยอมสละคะแนนได้ไม่ยากทั้ง ๆ ที่จะต้องประสบกับเรื่องกฎหมายตลอดไปชั่วชีวิต

นอกจากความไม่จริงจังในฝ่ายผู้รับดังกล่าวแล้ว ก็อาจมีปัญหาคำความจริงจ่งเกินไปในฝ่ายผู้ให้ความรู้ในเรื่องนี้ คือจริงจังตามความถนัดและเชี่ยวชาญ หรือตามหน้าที่ความรับผิดชอบของผู้ให้ ผู้เชี่ยวชาญกฎหมายครอบครัวจะห่วงใยตัวบทและมาตรา ฯลฯ ที่อยากให้ผู้รับได้ความรู้อย่างละเอียดครบถ้วน ฝ่าย

ประชาสัมพันธ์ หรือผู้บรรยายพิเศษ จากกรมสรรพากร หรือสำนักงานกรมการกฤษฎีกามีหน้าที่รับผิดชอบตามลักษณะงานของหน่วยงาน ก็ต้องการให้ความรู้ครบถ้วนตามภารกิจของตน ฯลฯ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นและให้ประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้ศึกษากฎหมายเป็นวิชาชีพ แต่อาจเกินความสนใจความต้องการและกำลังความสามารถที่จะรับได้ของผู้ที่ต้องศึกษา หรือต้องการศึกษาพอเป็นความรู้ทั่วไปเพื่อให้เข้าใจความหมายและความชอบธรรมตามเหตุผลของกฎหมายที่ต้องใช้ในชีวิตของคนปัจจุบันแทบจะตลอด 24 ชั่วโมงของแต่ละวัน

สิ่งที่ประชาชนควรรู้และควรเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมาย

ในสังคมที่ใช้อำนาจปกครองอย่างเด็ดขาดและเบ็ดเสร็จของผู้ปกครองประชาชนผู้ถูกปกครองไม่จำเป็นต้องรู้และเข้าใจความหมายและความชอบธรรมของกฎหมาย ขอเพียงให้รู้ว่ามีความหมายอะไรบ้างที่ตนต้องปฏิบัติตามและเพียงให้เข้าใจว่าถ้าฝ่าฝืน จะต้องรับความผิดและผลแห่งกรรมเท่านั้นก็พอ ไม่จำเป็นและไม่ควรต้องสนใจความถูกต้องและชอบธรรมของอำนาจและที่มาของกฎหมายซึ่งดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่าธรรมเนียมประเพณีของชุมชน

และศีลธรรมของศาสนาด้วยซ้ำ เพราะยิ่งอยากรู้และสนใจประเด็นเช่นนี้มากก็จะปกครองอย่างเบ็ดเสร็จและเด็ดขาดได้ลำบาก

แต่ในสังคมที่เรียกกันว่าประชาธิปไตย หรือที่ปฏิญาณกันว่าจะให้เป็นประชาธิปไตย เช่น สังคมไทยปัจจุบันนั้น มีความเหมาะสมและจำเป็นอย่างมากที่ประชาชนต้องเข้าใจความหมายและความชอบธรรมที่ชัดเจนของกฎหมาย เพราะในระบอบการปกครองเช่นนี้ ประชาชนเองคือผู้มีอำนาจกำหนดกฎหมายที่จะมาบังคับใช้แก่ตัวเอง โดยวิธีเลือกผู้แทนของตนไปเป็นฝ่ายนิติบัญญัติในรัฐสภา และถ้าฝ่ายบริหารต้องมาจากผู้ที่ได้รับเลือกตั้งเป็นตัวแทนของประชาชนด้วย ประชาชนก็คือผู้ใช้กฎหมายเองด้วย หรือสามารถควบคุมผู้ใช้กฎหมายได้ ถึงแม้เจ้าหน้าที่บริหารระดับรอง ๆ ลงไป และฝ่ายตุลาการ อาจไม่ต้องมาจากการเลือกตั้งโดยตรง แต่การปฏิบัติหน้าที่ของบุคคลเหล่านี้ก็ต้องอยู่ภายในกรอบกำหนดและขอบเขตที่กฎหมายให้อำนาจ ประชาชนมีสิทธิที่จะตรวจสอบ

สอบทุกท่วง ให้สอบสวนดำเนินการกับผู้ละเมิดอำนาจหน้าที่ได้หากตน มีความรู้ความเข้าใจในหลักการและกระบวนการของกฎหมายพอที่จะไม่ให้มีใครผูกขาดความรู้เรื่องกฎหมายแต่ผู้เดียวอย่าง พวกพราหมณ์ปุโรหิตหรือผู้พิพากษาตระกูลการสมัยโบราณ มาข่มขู่และขัดขวางโดยอ้างความไม่รู้กฎหมายของคนชาวบ้านธรรมดา (อย่างที่ชาวบ้านทั่วไปทั้งในชนบทและในเมืองปัจจุบันมักถูกกระทำเช่นนั้นจากเจ้าหน้าที่ทั้งหลายในแทบทุกหน่วยงานของราชการ)

ปัญหาจึงเหลือเพียงว่า ฝ่ายผู้รู้ที่จะให้ความรู้ความเข้าใจที่จำเป็นเกี่ยวกับกฎหมายแก่ประชาชนทั่วไปที่ไม่ใช่ผู้ศึกษาเป็นวิชาชีพนั้น จะเลือกสรรวิธีการและสาระอย่างไรไม่ให้เขาแก้ตัวได้ว่า ความไม่รู้กฎหมายของเขานั้นเกิดจากความไม่พยายามของผู้รู้ที่จะให้เขาได้มีโอกาสเรียนรู้และเข้าใจอย่างถูกต้องและเหมาะสมกับสภาพความจำเป็นในชีวิตจริงของเขา